

שו"ת משפטי עוזיאל לרב ציון מאיר חי עוזיאל כרך ב - יו"ד סימן נג – דף למנחה

א. רקע היסטורי:

הדין ההלכתי בשאלות של גיור בהן המתגייר/ת כבר נשוי/אה ליהודי/ה, עלתה על שולחנם של הפוסקים בהיקף נרחב עם התרחשותה של האמנציפציה, במדינות שונות באירופה. האמנציפציה אפשרה לגויים: (א) להינשא בנישואים אזרחיים ליהודים; (ב) להתגייר. מעתה השאלה המעשית שעמדה בפני הפוסקים היא האם לגייר בן זוג נוכרי של איש או אישה יהודים?

ב. השאלה ההלכתית-ערכית:

השאלה ההלכתית במקרה הזה מסתעפת לשני חלקים: ראשית, מהי המדיניות הראויה? האם על בית הדין להיזקק למקרים כגון אלה או אולי לדחותם על הסף? האם היוזקות בית הדין למקרים כאלה אינה מגבירה את התופעה עצמה? שכן כל אדם יודע שאף אם יינש א לגויה, לכשירצה לגיירה – יוכל לעשות זאת! ואכן ר' דוד הכהן סקאלי, שהיה רבה של אוראן בראשית המאה ה-20 סבר שיש לדחות את המתגיירים הללו, וכך כתב בספרו שו"ת קרית חנה-דוד ח"ב, יו"ד, סי' יז:

"ואילולא היו רואים שאוסר עליהם הגרות היו נרתעים לאחוריהם, ומונעים עצמם מלהתקרב אליהן, ולא יבואו לידי מידה זו. שייראו לעצמם שמרה תהיה באחרונה שמרחיקים אותם ולא ימולו את בניהם ולא יקברו בקבורתם וכו' וכו'. ובודאי חוזרים בהם ולא יבואו לידי מידה זו להניח לבנות ישראל הקדושים ולילך להתדבק בבנות הערלים...."

אולם מנגד עומדים שיקולים כבדי משקל, לדוגמא, שדווקא הגיור הוא שמשיב את המתבולל לחיק היהדות, ואלמלא כן הוא זרעו אחריו יאבדו לנצח. ובנוסף לכך, לא תמיד ההתבוללות נעשית מטעמים של בגידה ביהדות אלא משיקולי נוחות, ופעמים רבות המתבולל לאחר שעוברות מספר שנים חוזר בו, וכמה לחזור למשפחתו (שנודה ממנה) וליהדותו. כך סבר הרב יוסף משאש, שהיה רבה של תלימסאן ברבע השני של המאה ה-20 (שו"ת מים חיים ח"ב, חלק יו"ד, סי' קח אות א):

"כל המתבוללים כאשר עוברת הבהלה של יצר לב האדם רע, הם מרגישים כאב בל איבריהם, על חטא שחטאו בשוגג בהרבה ילדות עושה... ולהלן שם: "ובכן, מאחר שדבר זה מביא בכנפיו סכנת נפשות, גם הרבה תועלויות לקיום מצוות, ומניעת הרבה איסורים. ושלוש ושקט לכמה משפחות ומניעת טמיעת ישראל באומות. ואין בדבר אלא איסור דרבנן ולכתחילה. וגם ראינו כמה וכמה גרים שלא לשמן באו לשמן והיו גרי צדק באמת וישר. בכך מצוה רבה תיחשב להקל בדבר. וכל גרות יעשה בדעת, וישקול בפלס מעשיו לראות את הנולד, ויעשה ויצליח בס"ד."

שנית, האם גיור שנעשה בשל אינטרס הוא אכן גיור? האם אין צורך שהמתגייר, על מנת שיעבור טרנספורמציה מלאה (מגוי ליהודי), אכן ירצה להתגייר עמ"נ שיחשב כיהודי?

ג. מהלך הדברים בדף המקורות

התשובה העומדת במרכז עיוננו הפעם היא תשובת הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, מי שהיה רבה הראשי הספרדי של ישראל משנת 1939 ועד פטירתו בשנת 1953. הרב עוזיאל סבר שראוי ונכון לגייר את הגויה הנשואה ליהודי, ומטעמים שעוד נעמוד עליהם בהמשך.

העיון נפתח בשני מקורות השוללים את קבלת המתגייר מחמת אינטרס: הראשון הוא ממסכת גרים (שנכתבה, לדעת החוקרים, בתקופת הגאונים בין המאה ה-6 ל-10) והוא קובע נחרצות: "כל המתגייר לשום אישה, לשום אהבה, לשום יראה, אינו גר"; והשני מתלמוד ירושלמי מס' קידושין, שם מצויה מחלוקת: לדעת תנא קמא גר כזה – אין ראוי לקבל, ולדעת רב – ראוי לקבלו, משום שלפעמים, אף שנראה שהוא מתגייר מחמת אינטרס, כוונתו לשם שמים. הרב עוזיאל בנימוקו הראשון מחזיק, למעשה, בדעת רב וזו לשונו: "... שאם יש כוונה לשם תועלת יחד עם כוונה לשם שמים מקבלים אותו. והיינו משום שאנו אומרים שכוונה לשם שמים היא הגוברת והמכרעת והאחרת מתבטלת בפניה."

מכאן אנו ממשיכים את העיון בסיפור 'הזונה בכרכי הים'. סיפור זה מדגים יפה את הנימוק הראשון שהעלה הרב עוזיאל בתשובתו. אישה זו שמגיעה מכרכי הים נראית במבט ראשון כמי שחושקת בתלמיד שבא אליה, ומשום כך אומר לה ר' חייא "שמא עיניך נתת באחד התלמידים". ברם במבט שני מבין ר' חייא, שאישה שהיה לו כל טוב קודם לכן, ולמרות זאת מכרה את כל הונה, ויתרה על מעמדה ועקרה ממקום מגוריה – כנראה – שכוונתה היא לשם שמים, ולכן הוא מגירה ומתיר להם להינשא.

ומכאן לנימוקו השני של הרב עוזיאל: הרב סבור שראוי לדאוג לגיירה, על מנת שילדיהם המשותפים לא ייטמעו בגויים. ברם הרב מעלה את השאלה, שמא אולי ראוי דווקא – א לתת ליהודי הזה "לאכול את מה שהוא בישל" – הוא התחתן גויה, אז שישלם את המחיר?! כנגד עמדה זו מעלה הרב את הטענה שבמקרים כגון אלה ראוי לדאוג ליהודי כך שישוּב ליהדותו. וכשם שהרמב"ם התיר לאדם שהתרוועע עם שפחתו להינשא לה, למרות האמור במשנה ש"הנטען על שפחתו – לא ישאנה", וכל זאת מחמת "תקנת השבים". כך גם במקרה הזה יש לדאוג ליהודי על מנת שיוכל לשוב ליהדותו – הוא וכל משפחתו.

את העיון אנו מסיימים בתשובת ר' משה פיינשטיין, שהיה מנהיגה של האורתודוכסיה בארה"ב במחצית השנייה של המאה ה-20. הרב פיינשטיין סבור שאין לקבל גרים כאלה (ובדומה לאמור במס' גרים), ואף אם מקבלים אותם הם מתקבלים רק בתורת ספק – עד שמתברר שהם אכן הולכים בדרכי היהדות. אפשר אולי לומר, שהבדלי הגישות בין הרב עוזיאל לרב פיינשטיין נובעים מכך שזה היה בארה"ב, וראה את תפקידו כשומר הקהילה היהודית מפני התבוללות, ולכן החמיר בכגון זה. בעוד שהרב עוזיאל כרבה של

ישראל, שבה הרוב הם יהודים לא ראה בעיה בגיור של מי שאולי לא ינהג אחר-כך בדרך התורה והמצוות.

שׁו"ת משפטי עוזיאל לרב ציון מאיר חי עוזיאל כרך ב - יו"ד סימן נג – דף לימוד

שאלה:

גוי שרוצה להתגייר כדי לישא בת ישראל שהתאהב בה – האם מותר לבית הדין לגיירו?

- מהי האינטואיציה שלכם? מותר או אסור?
- אילו אתם הרב, מה תפסקו? מהם הערכים עליהם תגנו?

הבעיה ההלכתית - חלק ראשון

הרוצה להתגייר אין מקבלין אותו מיד, אלא אומרין לו: "מה לך להתגייר?! והרי אתה רואה את האומה הזאת נמוכה וסגופה מכל האומות, וחולאים רבים וייסורין באין עליהן, וקוברין בנים ובני בנים, ונהרגין על המילה ועל הטבילה ועל שאר כל המצות, ואינן נוהגין בפרהסיא כשאר כל האומות". אם אמר: "איני כדאי ליתן צווארי בעול מי שאמר והיה העולם ברוך הוא", מקבלין אותו מיד, ואם לאו נפטר והולך לו....

כל המתגייר לשום אישה, לשום אהבה, לשום יראה, אינו גר. וכן היו רבי יהודה ורבי נחמיה אומרים כל אותם שנתגיירו בימי מרדכי ואסתר אינם גרים, שנאמר ורבים מעמי הארץ מתייהדים כי נפל פחד היהודים עליהם, וכל שאינו מתגייר לשם שמים אינו גר.

מסכתות קטנות מסכת גרים פרק א הלכה א' וג'

המתגייר לשם אהבה וכן איש מפני אישה וכן אישה מפני איש וכן גירי שולחן מלכים וכן גירי אריות וכן גירי מרדכי ואסתר אין מקבלין אותן. רב אמר: "הלכה - גרים הן, ואין דוחין אותן כדרך שדוחין את הגרים תחילה, אבל מקבלין אותן וצריכין קירוב פנים שמא גיירו לשם.

תלמוד ירושלמי מסכת קידושין פרק ד דף סה טור ב

- מהי המסקנה ההלכתית? האם יש הבחנה את מי מגיירים? האם יש הבחנה מי המגיר?
- לאור המסקנה ההלכתית, האם הרב יכול להתיר לבית הדין לגיירו?

תשובת הרב - טעם א': מציאת הפתח עיון בתשובה לרב ציון מאיר חי עוזיאל

נראה לי דמה שאמרו בגמרא ש"אין מקבלים גרים לשם אישות" הוא משום דכל גר, שנעשה לשם דבר אחר, הרי הוא בבחינת אהבה התלויה בדבר, וכל שבטל דבר שבטלה האהבה, ולכן לא רק שיחזור לסורו, אלא שגם בהיותו מתנהג ביהדות, אינו אלא לפנים, ובלבו יהיה קשור לקדמותו. הלכך כל שניכר הדבר שהנישואין או כל סיבת הנאה אחרת אינם מכריחים אותו לכך, אלא שהיו אמצעים לקרבו אל היהדות, אנו אומרים שסופו להיות יהודי, כלומר שגם אחרי השגת מטרתו שבגללה התגייר, יהיה יהודי מאהבת היהדות.

מתוך זה מתבארים שפיר דברי מרן הבית יוסף במה שכתב שהכל תלוי לפי ראות בית דין, שאם יראו בית דין דגר זה יעשה את מעשיו לשם שמים אין דוחין אותו. ולזה מכוונים דברי 'הגהות מרדכי' במה שאמרו: שאם יש כוונה לשם תועלת יחד עם כוונה לשם שמים מקבלים אותו. והיינו משום שאנו אומרים שכונה לשם שמים היא הגוברת והמכרעת והאחרת מתבטלת בפניה.

שו"ת משפטי עוזיאל לרב ציון מאיר חי עוזיאל כרך ב - יו"ד סימן נג

- איך הרב ניגש לשאלה? מה הפתח אותו הוא מוצא?
- מהי הדרך השלישית בין גיור לשם אישות לגיור לשם שמיים?
- על איזה ערכים הרב מגן? מה כל-כך חשוב בהם?

לימוד מקדים להמשך תשובת הרב: זונה בכרכי הים

אמר ר' נתן: אין לך כל מצווה קלה שכתובה בתורה, שאין מתן שכרה בעולם הזה, ולעולם הבא איני יודע כמה, צא ולמד ממצוות ציצית; מעשה באדם אחר שהיה זהיר במצוות ציצית, שמע שיש זונה בכרכי הים שנוטלת ד' מאות זהובים בשכרה, שיגר לה ארבע מאות זהובים וקבע לה זמן. כשהגיע זמנו, בא וישב על הפתח. נכנסה שפחתה ואמרה לה: "אותו אדם ששיגר לך ד' מאות

זהובים בא וישב על הפתח". אמרה היא: "יכנס". נכנס. הציעה לו ז' מטות, שש של כסף ואחת של זהב, ובין כל אחת ואחת סולם של כסף ועליונה של זהב. עלתה וישבה על גבי עליונה כשהיא ערומה, ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה. באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו, נשמט וישב לו על גבי קרקע, ואף היא נשמטה וישבה על גבי קרקע. אמרה לו: "גפה של רומי¹, שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי". אמר לה: "העבודה, שלא ראיתי אישה יפה כמותך, אלא מצווה אחת ציונו ה' אלוהינו וציצית שמה, וכתוב בה "אני ה' אלוהיכם שתי פעמים, אני הוא שעתיך ליפרע ואני הוא שעתיך לשלם שכר, עכשיו נדמו עלי כד' עדים". אמרה לו: "איני מניחתך עד שתאמר לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה למד בו תורה, כתב ונתן בידה". עמדה וחילקה כל נכסיה, שליש למלכות ושליש לעניים ושליש נטלה בידה, חוץ מאותן מצעות, ובאת לבית מדרשו של ר' חייא. אמרה לו: "רבי, צווה עלי ויעשוני גיורת". אמר לה: "בתי, שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים?" הוציאה כתב מידה ונתנה לו. אמר לה: "לכי זכי במקחך". אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר, זה מתן שכרו בעולם הזה, ולעולם הבא איני יודע כמה. תלמוד בבלי מסכת מנחות דף מד עמוד א

- מדוע ניסה ר' חייא בתחילה להניאה מלהתגייר?
- מה הביא לשינוי דעתו? והרי היא אכן נתנה את עיניה באחד התלמידים?

תשובת הרב - טעם ב': מציאת הפתח עיון בתשובה לרב ציון מאיר חי עוזיאל

ויש לצרף עוד טעמא להתירא (טעם להתיר) בנדון דידן והוא משום הצלת בת ישראל מאסור התחנתות לגוי, והרי זה דומה למה שאמר הרמב"ם ז"ל בדין הנטען על השפחה שיגרשנה מביתו או שישחררנה, ואף כי הנטען על השפחה ונשתחררה אינו יכול לישאנה לכתחילה, אכן כאשר פסקנו בדברים כאלה וכו', ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו, וסמכנו על אומרם ז"ל "עת לעשות לה' הפרו תורתך" ויכול לישאנה (תשובת פאר הדור הרמב"ם סי' קל"ב). (2)

¹ לשון שבועה.

2 הנטען על השפחה הוא מי שיצא עליו קול שהוא מקיים יחסים עם שפחתו. הרמב"ם פסק לגביו (שו"ת הרמב"ם, מהדורת פאר הדור, סימן קלב). שישחרר אותה ואחר כך ישא אותה לאישה (וזאת למרות שבגמרא יבמות (כד"ב) כתוב שאסור לו לשאת אותה). אלא שהרמב"ם סבר שאם לא יתירו לו לשאתה הוא יקיים איתה יחסים למרות זאת, ולכן עדיף שישא אותה ויחיה עמה בהיתר. זה פירוש האימרה: "מוטב יאכל רוטב (שיעבור על האיסור הקל - לשאתה לאישה), ולא שומן עצמו (שישכב עמה כשהיא שפחה).

ואין לומר בזה הלעיטהו לרשע וימות, דכל שהישראל רוצה בהיתר, אלא שיצרו תוקפו מצווה עלינו להצילו מאיסור כמעשה המסופר בר' חייא (מנחות מד א). ובכגון זה אנו אומרים מוטב שיאכל רוטב איסור ולא שומן איסור עצמו, וכמו שאמר הרמב"ם, וכיון שמודיעים לו מקצת מצוות והוא אומר הריני מקבל (יו"ד סי' רס"ח סעיף ב) מקבלים אותו מיד.

מכל טעמים אלה הנני מצטרף להתיר קבלת גר זה אחרי הודעת כל דברי גרות המבוארים בשולחן ערוך (יו"ד סי' רס"ח) ואחרי מילה או הטפת דם ברית, וטבילה בפני בית דין, "לכל ידח ממנו נידח", "והוא רחום יכפר". והנראה לעניות דעתי כתבתי. שו"ת משפטי עוזיאל לרב ציון מאיר חי עוזיאל כרך ב - יו"ד סימן נג

- איך הרב ניגש לשאלה? מה הפתח אותו הוא מוצא?
- על איזה ערכים הרב מגן? מה כל-כך חשוב בהם?

מקורות לעיון בתשובת הרב

בית יוסף יורה דעה סימן רסח אות יב (מתורגם)

"ודע שזה שלא קיבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה נזכר גם בפרק שני דיבמות (שם) וכתבו שם התוספות (ד"ה לא): 'וההיא דפרק שני דשבת (לא). הגוי שבא לפני הלל ואמר גיירני על מנת ליעשות כהן גדול - בטוח היה שסופו לעשות לשם שמים. וכן היא דהתכלת (מנחות מד). שבאה לפני רבי ואמרה גיירני על מנת שאנשא לאותו תלמיד עד כאן לשונו ומכאן יש ללמוד דהכל לפי ראות עיני בית דין."

תשובת הרמב"ם מהדורת פאר הדור סימן קלב (שו"ת הרמב"ם סימן ריא)

"שאלה מה יאמר אדוננו בדבר בחור, שקנה שפחה יפת תואר והיא אצלו בחצרו ... ורננה עליו העיר והיא עכשיו נשארה בביתו. האם צריכים בית דין להוציאה מביתו משום יחוד, אף על פי שלא יתיחד עמה, משום שנאמר "והייתם נקיים מה' ומישראל"... יורנו רבינו ושכרו כפול מן השמים.

התשובה: ...וצריכים בית דין אחר זאת השמועה אשר לא טובה (לכפותו) להוציאה או ישחררה וישאנה לאישה, אף על פי שיש בזה כעין עברה, לפי שהנטען על השפחה ונשתחררה אסור לו לישאנה לכתחילה, לפי שכבר פסקנו פעמים אחדות בכגון אלו המקרים, שישחררה וישאנה. ועשינו זאת מפני תקנת השבים ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו. וסמכנו על דבריהם ז"ל "עת לעשות לה' הפרו תורתך". ומסייעין לו לישאנה בעדינות וברוך, ויקבעו לו מועד לישאנה או להוציאה, כמו שעשה עזרא. והאלוהים יתעלה יתקן קילקולנו, כמו שהבטיח ואמר "ואסירה כל בדיליך" וכתב משה.

שולחן ערוך יורה דעה סימן רסח סעיף ב'

"כשבא להתגייר אומרים לו: מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דחופים סחופים (פי' אבודים וסחופים מן מדוע נסחף אביריך) ומטורפים, ויסורים באים עליהם. אם אמר: יודע אני ואיני כדאי להתחבר עימם, מקבלין אותו מיד ומודיעים אותו עיקרי הדת שהוא יהוד ה' ואיסור עבודת כוכבים, ומאריכין עמו בדבר זה, ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות, ומודיעים אותו מקצת עונשין של מצוות, שאומרים לו: קודם שבאת למדה זו אכלת חלב אי אתה ענוש כרת, חיללת שבת אי אתה חייב סקילה, ועכשיו אכלת חלב אתה ענוש כרת, חיללת שבת אתה חייב סקילה. ואין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו. וכשם שמודיעים אותו ענשן של מצות כך מודיעים אותו שכרן של מצות, ומודיעים אותו שבעשיית מצות אלו יזכה לחיי העולם הבא, ושאיין שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודעם. ואומרים לו: הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים, והם ישראל וזה שתראה ישראל בצער בעולם הזה, טובה היא צפונה להם שאינם יכולים לקבל רוב טובה בעוה"ז כעובדי כוכבים, שמא ירום לבם ויתעו ויפסידו שכר עולם הבא, ואין הקב"ה מביא עליהם רוב פורענות כדי שלא יאבדו, אלא כל העובדי כוכבים כלים והם עומדים. ומאריכין בדבר זה כדי לחבבן. אם קבל, מלין אותו וממתנים לו עד שיתרפא רפואה שלימה ואחר כך מטבילין אותו טבילה הוגנת ובלא חציצה".

מקור להשוואה לתשובת הרב

שו"ת אגרות משה, חלק יורה דעה ג סימן קו:

"הנה עניין הגרות רובן דרובן הם בשביל אישות שבעצם אין ראוי לקבלם, ורק כשקיבלום הם גרים, אף כשקיבלו עליהם כל המצות מאחר שלא באו להתגייר לשם שמים, ולכן פשוט שיש לחוש שאף שאומרים לפני הבית דין שנזקק להם שהם מקבלים עליהם המצות אינו אמת וצריך לבדוק ביותר. וזהו כוונת השולחן ערוך יו"ד סימן רס"ח סעי' י"ב בנודע שבשביל דבר הוא מתגייר חוששים לו עד שתתברר צדקתו, והוא משום דכיון שבשביל דבר נתגייר יש לחוש שמא אף שקבל המצות בפיו לא קיבלם בלבן, וכיון שיש טעם וסברא לחוש לזה ... מסתבר דכשיש טעם ברור להסתפק הוא כאנן סהדי שיש ספק שלכן חוששין לו להחזיקו רק כספק גר עד שתתברר צדקתו ויעשה בדין גר ודאי".

3 רבי משה פיינשטיין נולד ברוסיה בשנת ה'א תרנ"ה (1895) ושם למד ואף כיהן ברבנות עד הגירתו לארצות הברית בשנת ה"א תרצ"ז (1937). ישיבתו בניו יורק, תפארת ירושלים, היא אחת הישיבות המעולות הודות להנהגתו. ר' משה היה מוכר כפוסק הגדול בארה"ב, ותשובותיו מופצות בעולם היהודי כולו. הוא דן בתשובותיו בבעיות טכנולוגיות מודרניות וגם בעיקרי היהדות. ר' משה היה פעיל בענייני ציבור וחינוך. נפטר בשנת ה"א תשמ"ו (1986).

מי היה הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל?

רבי בן ציון מאיר חי עוזיאל נולד בירושלים בשנת תר"מ (1880) לאביו ר' יוסף רפאל, שהיה אב בית הדין הספרדי שבעיר. לאחר שלמד ולימד בישיבות בירושלים, הוא נתמנה בשנת תרע"א (1911) לחכם באשי (כינוי לרב ראשי בארצות העותומאניות) של יפו והגלילות, ועבד בהרמוניה ובשיתוף פעולה מלא עם הרב האשכנזי של יפו, רבי אברהם יצחק הכהן קוק.

פעולותיו לטובת האוכלוסייה היהודית בארץ במשך מלחמת העולם הראשונה גרמו לכך שהוגלה על ידי השלטונות התורכיים לדמשק, אך כעבור זמן מה הצליח לחזור לארץ. בשנת תרפ"א (1921) נתמנה כרב ראשי בשאלוניקי. לאחר שנתיים עבר לכהן כרבה הראשי של תל-אביב, ובשנת תרצ"ט (1939) לאחר פטירת הרב יעקב מאיר נתמנה לרב הספרדי הראשי של ארץ ישראל והראשון לציון.

הרב היה פעיל בענייני הקהילה ובפעולות ציוניות, וכתב תשובות רבות בנושאים אקטואליים. ספרי תשובותיו בשם 'משפטי עוזיאל' יצאו לאור בכמה חלקים בין השנים תרצ"ה-תש"י (1935-1950).

הרב עוזיאל נפטר בשנת תשי"ג (1953).